

Capítol 9

La regulació política de l'estandardització lingüística

Les llengües es multipliquen amb els Estats; no pas a l'inrevés.

Eric J. Hobsbawm

9.1 Introducció

El fet que les ments humanes puguin arribar a interpretar-se mútuament les intencions comunicatives de manera eficaç i amb el mínim d'error comporta necessàriament d'establir acords socials sobre les formes que utilitzarem per tal de materialitzar les distintes significacions. Immemorialment, els éssers humans en relació comunicativa habitual han hagut de coordinar les seves formes lingüístiques i han anat ~~tendint~~, en especial en el cas d'aquells grups de més i continuada interacció social, a adoptar normes lingüístiques comunes que cada generació en part ha anat ratificant i en part ha anat modificant. De forma espontània i acèntrica o policèntrica, cada comunitat humana en relació quotidiana i estable ha anat configurant una manera determinada de parlar i d'entendre's⁵⁷. Segons els especialistes, doncs, el planeta presenta un *continuum* de vernacles orals amb un augment gradual de la diferència que fa que, molt sovint, a l'hora de voler classificar i categoritzar les formes de parlar en unitats discretes més àmplies, hom no sàpiga ben bé a quina banda de la ratlla —seguint criteris objectius però arbitraris al capdavant— s'han de situar les unes o les altres.

Sobre aquest mar de varietats vernaculars orals la lluita per dotar de permanència els actes comunicatius, és a dir, l'assoliment de l'escriptura, ha anat produint en

57. En tant que «solució convencional a un problema de coordinació» (Pateman, 1987:36), «una llengua és una xarxa de models sonors produïts i desenvolupats pels humans en un grup concret i esdevinguts estandarditzats» —de forma espontània en l'oralitat quotidiana— «principalment pel seu propi ús, pel fet de la necessitat d'evitar malentesos, com a símbols de temes específics de comunicació» (Elias, 1991:49).

diversos suports —pedra, coure, paper, paper, magnètic, etc.— l'existència de sistemes gràfics —de base hagiogràfica o alfabètica, per exemple— capaços de reproduir —tot i que no totalment— allò que ja ocorria en el pla de l'oralitat⁵⁸. Comunicar-se per escrit, per tant, feia possible la transmissió significativa sense la presència física dels interlocutors— amb la qual cosa el radi de comunicació podia ampliar-se notablement— i alhora facilitava el pas cap a l'objectivació de les formes lingüístiques, que podien passar de tenir una existència social purament oral i efímera a una caracterització escrita, i, per tant, exterior a l'individu, i més permanent, tot provocant la possibilitat d'esdevenir objecte d'estudi i de reflexió. Una petita part de la població de les diferents cultures del nostre planeta va poder desenvolupar les capacitats escrites i va anar fent possible, així, l'existència de codis gràfics de comunicació lingüística, descrits —i, després, prescrits— pels gramàtics i usats per escriptors i funcionaris. Naixia, així, una nova forma de regulació lingüística⁵⁹. Amb el temps, pel que fa al pla escrit, les decisions sobre les formes de la comunicació lingüística no es prendran ja des de la subconsciència i acèntricament per cada individu o comunitat sinó des de la reflexió i el debat i amb l'existència d'autoritats —personalitats influents, cenobis, cancelleries reials, etc.— que aniran definint formes de comunicació d'ús més general i unificat.

L'aparició de la impremta (a l'entorn del 1450) significà la consolidació de tot aquest procés i l'extensió de l'accés als productes literaris a una major part de la població, sense arribar, però, a generalitzar-se realment fins a l'època contemporània. La facilitat de reproducció dels textos escrits i la possibilitat, doncs, dels editors de fer arribar els seus productes a àrees més i més allunyades van contribuir també a augmentar la necessitat d'avançar cap a formes escrites de comprensió supralocal. De forma gradual, els impressors van anar definint⁶⁰ —en el seu propi interès— models lingüístics més estables i més àmpliament acordats, que els individus que hi tenien accés adquirien sobreposadament als parlars orals diferenciats que usaven habitualment. S'anava dibuixant lentament la tendència cap a l'eixamplament dels repertoris lingüístics dels individus —si més no, amb la incorporació d'una varietat destinada al pla escrit— que aniria esdevenint general posteriorment en els països desenvolupats.

La unificació de la forma de les varietats escrites va fer un pas endavant important amb el sorgiment de les acadèmies o institucions encarregades específicament de dur a terme aquesta tasca (per exemple, l'Accademia della Crusca (Florència, 1582), l'Académie Française (París, 1635) o la Real Academia Española (1713). És a través d'aquestes institucions —com mostren en especial l'exemple de les dues últimes— com el poder polític participa modernament en la regulació de les formes

58. Per aprofundir sobre el fet de l'escriptura, vg. Tuson, J. (1996).

59. D'acord amb Corbeil, «entenen per regulació lingüística el fenomen pel qual els comportaments lingüístics de cada membre d'un grup o d'un infragrup donat s'afaiçonen en base al respecte d'una certa manera de fer sota la influència de forces socials que emanen del grup o dels seus infragrup» (1983:283).

60. Per exemple, el primer dels impressors anglesos, William Caxton, ja es queixava el 1490 que la llengua era massa variable i que «la gent de diferents llocs gairebé no s'entenen els uns als altres» (Milroy & Milroy, 1985:32). En el cas de l'alemany, segons Raynaud, «als voltants de 1600 tots els impressors van acabar acceptant una llengua i una grafia aproximadament uniformes» (1982:92).

usades en la comunicació lingüística. Les acadèmies, doncs, o bé son creades directament des de les mateixes instàncies polítiques o bé reben el reconeixement i suport d'aquestes que són, en definitiva, les que detenen el poder de legitimació. Les acadèmies⁶¹ duran a terme una codificació unitària del sistema escrit de comunicació que —en el marc dels sistemes de valors i ideologies dels seus components— consagrarà unes formes com a correctes i acceptables mentre que esigmatitzarà les no seleccionades com a inacceptables i vulgars. L'extensió de la «ideologia de l'estàndard»⁶² —que creu bàsicament que només una varietat lingüística és legítima i que aquesta és precisament la varietat escrita codificada— provocarà en força casos l'averkonyiment dels parlants que més diferències ostensibles presenten respecte de les normes aprovades pels acadèmics i, gradualment, doncs, l'abandó per part dels primers —d'ells mateixos o dels seus fills— de les formes socialment despresgiades.

L'extensió de les idees democràtiques i liberals i del concepte d'Estat-nació després de les revolucions nord-americana i francesa, juntament amb la modernització de les burocràcies estatals i la implantació de l'escolarització obligatòria, escamparan fins a l'últim racó el coneixement de la codificació escrita i de la ideologia legitimadora —ara a més justificada per la idea de «nació»⁶³— que l'acompanya. Per primera vegada, si més no en els estats on aquests programes generals d'alfabetització s'han dut a terme, la totalitat de les poblacions experimenten una forma centralitzada de regulació lingüística que se sobreposarà a les formes tradicionals d'acord lingüístic de les comunitats humanes⁶⁴. En un context d'industrialització i d'importants innovacions tecnològiques que faciliten enormement la comunicació i la mobilitat socials, amb conseqüències com ara els fenòmens cabdals d'urbanització i de comunicació de masses, l'existència d'unes formes «estàndard» de comunicació lingüística esdevenen encara més justificades i afavorides per les necessitats pràctiques de la nova situació. En les noves urbs on convergixen parlants de diferents vernacles, l'existència del coneixement d'una varietat escrita unificada tendirà de forma natural a fer d'aquesta el model-base cap on tendiran els nous acords socials sobre les formes lingüístiques de la comunicació oral quotidiana i informal. De manera semblant, l'existència d'emissores de ràdio

61. En el cas anglès, malgrat les propostes que van sorgir en aquest sentit, no es va crear ni s'ha creat mai un organisme acadèmic que codifiqués les formes lingüístiques. La tasca, això no obstant, va ser duta a terme per persones privades, les quals, com ara el Dr. Samuel Johnson amb el seu diccionari de 1755, van esdevenir autoritats lingüístiques de fet, amb efectes similars als dels altres casos.

62. Més precisament, en paraules de Lodge, l'emergència de les varietats estàndards ha fet que «ha arribat a ser àmpliament acceptat (...) que l'estat ideal de la llengua és d'homogeneïtat i d'uniformitat (més que no pas de diversitat), que la seva forma ideal ha de ser cercada en l'escriptura (més que no pas en la parla), i que la distribució ideal de les llengües és la d'haver-n'hi una de diferent per cada «nació» independent (...). Aquest nexde d'idees no era present en l'Europa premoderna...» (1993:2).

63. «És, doncs, només quan apareixen els usos i les funcions inèdites que implica la constitució de la nació (...) que esdevé (...) indispensable (...) la llengua estàndard, impersonal i anònima com els usos oficials per als quals ha de servir...» (Bourdieu, 1982:31).

64. Com remarca Bourdieu, «en absència de l'objectivació en l'escriptura i sobretot de la codificació quasijurídica que és correlativa de la constitució d'una llengua oficial, les llengües només existeixen en l'estat pràctic, és a dir, sota la forma d'*habitus* lingüístics almenys parcialment orquestrats i de produccions orals d'aquests *habitus*».

i de televisió que abasten amplíssims territoris amb gran varietat de vernacles plantejaran el problema de la fixació unificada de la norma oral, la qual tendirà a formular-se a partir també de la codificació ja disponible per a l'escrit. De nou, la decisió sobre les formes estàndard de l'oral podrà legitimar unes formes i estigmatitzar-ne unes altres, en especial segons els discursos ideològics prevalents en el moment⁶⁵. Assistim, contemporàniament, doncs, a l'aparició d'estàndards d'ús lingüístic vehiculats centralitzadament i massivament seguits i acceptats per grans quantitats de població que homogeneïtzen el seu comportament lingüístic —si més no en part— en un grau i en una extensió impensables tan sols al segle passat. Aquest gran procés d'estandardització⁶⁶ no es dona pas sense tensió ni sense una dinàmica inestable i complexa entre les dues grans fonts de producció i legitimació del consens social sobre el comportament lingüístic —la grupal/social i la politicoinstitucional—, en especial en el cas dels col·lectius humans als quals, per les circumstàncies històriques, se'ls ha sobreposat una varietat codificada estructuralment distant, que pot ser percebuda, aleshores, com a forastera i en conflicte amb les pròpies.

9.2 Dinàmica del procés

9.2.1 La selecció de la/les varietat/s-base

Fer possible el sistema de regulació centralitzada que, en termes generals, hem exposat en l'apartat anterior no ha estat un procés històric simple ni és encara avui un procés senzill i immediat. Aconseguir estendre i fer adoptar realment en la pràctica una modalitat estàndard de comunicació lingüística en un territori donat —habitualment delimitat pels perímetres politicoadministratius— implica la mobilització d'un alt nombre de persones i la realització de nombroses actuacions legislatives i acadèmiques amb l'intent d'influir conscientment damunt de la població general. L'esquema bàsic d'acció més divulgat —sorgit de l'estudi dels diferents casos històrics i contemporanis— és el construït pel no-fergo-nord-americà Einar Haugen, el qual distingeix quatre grans etapes —no forçosament sempre seqüencials— en els processos de planificació lingüística: 1. *selecció* (decisió sobre la varietat o varietats-base), 2. *codificació* (fixació de

65. «La gent ha arribat a creure que la llengua estàndard és l'única forma autèntica de la llengua i que totes les varietats no estàndards són merament intents fracassats d'expressar-se apropiadament un mateix» (Lodge, 1993:6).

66. D'acord amb Xavier Lamuela, hem distingit entre *llengua codificada* i *llengua estandarditzada*, aquesta darrera definida «en uns termes que impliquen la forma lingüística en la funcionalitat: es podrà dir que una llengua ha passat per un procés d'estandardització quan disposi d'una varietat reconeguda amb valor d'ús general i dotada de caràcter referencial, és a dir que resolgui a favor seu els problemes de concurrència de formes» (1987:67). Similarmet, Charles Ferguson, defineix *estandardització lingüística* com «el procés pel qual una varietat d'una llengua esdevé generalment acceptada arreu de la comunitat lingüística com a norma supradialectal —la «millor» forma de la llengua— tinguda per damunt dels dialectes regionals i socials tot i que aquests puguin considerar-se apropiats en alguns àmbits» (1988:119).

la forma), 3. *extensió social* del coneixement i de l'ús⁶⁷, i 4. *elaboració* (desenvolupament funcional).

Tot i el seu menor o major grau d'artificialitat, les varietats estàndards de la comunicació lingüística no són pas idiomes creats del no-res sinó basats habitualment en formes de parlar ja existents en el marc del *continuum* vernacular de què hem parlat anteriorment. Quines formes de parlar constituïran la base del que després coneixem com a estàndards —o, simplement, com a «llengües»— depèn de les circumstàncies històriques de cada cas i, en especial, de les ideologies dels qui tinguin la possibilitat d'influir-hi i/o de decidir-ho. En el cas de les llengües o països amb un llarg i ja consolidat procés històric d'estandardització —com és ara el cas del francès, de l'anglès o del castellà— tenen una gran importància en els orígens de la seva codificació escrita les varietats lingüístiques associades al poder reial. Aquestes varietats —corresponents, doncs, al que avui anomenaríem sociolectes d'un determinat regiolecte (Mackey, 1991)— van poder servir de base posteriorment per a la constitució de les modalitats escrites que els escriptors difondran amb l'aparició de la impremta, i, a continuació, de les reglamentacions que adoptaran les acadèmies encarregades de fixar de manera unitària i general les normes de l'estàndard escrit —que acostumaran també a ser seguides en l'oralitat formal. Molt sovint, l'impuls cap a una varietat literària unificada i reglamentada ha vingut, en les etapes premodernes, d'escriptors i lletraferits de gran prestigi —Dant en el cas italià, Du Bellay en el francès, el mateix rei Alfons X el Savi en el castellà, etc.— que desitjosos de reemplaçar el llam per una varietat escrita més acostada als vernacles reals van redactar la seva obra a partir dels seus parlars. Altament motivats per a la constitució d'un sistema de comunicació lingüística basat en les formes orals del moment, els escriptors i intel·lectuals que n'eren partidaris van sol·licitar —i, generalment van obtenir— en molts casos el suport reial o governamental per als seus projectes (Mackey, 1991). En aquests casos en què l'evolució històrica ha permès l'ús quasiininterromput de la varietat escrita en la comunicació pública, les normes d'aquesta han pogut anar evolucionant —en major o menor grau segons els casos— a través de successives reformes adaptatives. Així, Marcos Marín (1979), per exemple, assenya la que, en el cas del castellà, la codificació ha estat reformada, intencionalment, en quatre grans moments o períodes: al s. XIII, quan Alfons X el Savi fixa el sistema ortogràfic, al s. XVI, amb el triomf de la idea de llengua vulgar imperial i universal, al s. XVIII, amb la creació de la Real Academia Española —amb reformes ortogràfiques el 1726, 1741, 1763 i 1815— i durant el s. XX amb l'adaptació dels nous tecnicismes⁶⁸. Aquesta evolució marca força clarament el fet que l'acti-

67. Adopto aquí aquesta terminologia més provinent de la tradició sociolingüística catalana per traduir el rètol *implementation* usat per Haugen. Incloc, així —tot distingint-los— els dos aspectes bàsics de la possibilitat d'existència social de l'estàndard, la competència i l'ús, la separació analítica dels quals postula també R.L. Cooper (1989) amb el concepte de *acquisition planning* quan el confronta amb els tradicionals de *status planning* i *corpus planning* de Heinz Kloss.

68. Aquest mateix autor assenya la com el poder polític és sempre part important en els processos sociohistòrics que han fet possible el fenomen de l'estandardització lingüística. Així, en el cas espanyol, la codificació del s. XIII és impulsada pel rei mateix, al s. XVI el *leitmotiv* és «la lengua como compañera del imperio» en les terres americanes, i al s. XVIII el rei borbó és el primer gran afavoridor de l'Academia (Marcos Marín, 1979).

tat normativa sobre l'estàndard escrit baixa de manera important a mesura que el codi és ja clarament reglamentat i prescrit i, en especial, acceptat i usat de manera habitual en les funcions sociocomunicatives corresponents. De fet, totes les societats amb estàndards ben implantats viuen la situació de manera immemorial, com si la comunicació social hagués estat sempre així de manera «natural» i sense cap canvi històric.

En els casos en què els processos d'estandardització han estat bàsicament duts a terme més contemporàniament —en especial als segles XIX i XX— el mecanisme de selecció de la varietat-base a partir de la qual fonamentar l'estàndard escrit ha pogut sofrir alguna variació. L'evolució cap a marcs més democràtics i igualitaris i un major coneixement sistemàtic dels diferents parlars ha permès fugir de la identificació automàtica *cuius regio, eius lingua* i registrar formes diferents de selecció. Així, al costat de la continuïtat de la fórmula de triar una sola varietat dialectal com a canemàs central i fonamental de l'estàndard —pel fet de ser la pròpia d'un gran escriptor, del grup amb més prestigi social o demogràficament més nombrós, per considerar-la històricament la més legítima, etc.— hem pogut assistir a la construcció de propostes normatives sincrètiques basades en aspectes diversos dels distints vernacles inclosos dins de l'àrea politicolingüística, com il·lustra clarament el cas basc (vg. Rotaetxe, 1987). En els processos contemporanis de planificació lingüística, la selecció de la o les varietats-base poden ser habitualment, doncs, més conscients i reflexives, cosa que, en contrapartida, pot augmentar el nivell de discussió i de conflicte en aquesta fase del procés.

9.2.2 La codificació

Posats d'acord sobre la base de la varietat estàndard es tracta d'avançar cap a la fase de decisions normatives sobre tres grans aspectes: la grafia, la gramàtica (morfosintaxi) i el lèxic. En el primer cas cal resoldre el problema de la representació escrita del que fins aleshores podien ser només formes lingüístiques orals. Si la decisió és de basar-nos en un sistema de representació alfabètica —i no pas ideogràfica o semiideogràfica com ara la del xinès tradicional— ens caldrà triar quin dels alfabetos possibles utilitzarem per a l'escriptura dels mots. La tria de l'alfabet pot no ser neutra simbòlicament. Així veiem com, molt sovint, els alfabetos seleccionats es corresponen amb àrees determinades de civilització i/o de religió. Un Estat islàmic acostumarà a triar els caràcters àrabs mentre que un de l'àrea eslava preferirà els ciríl·lics⁶⁹. Contemporàniament, però, l'alfabet de base llatina —convenientment

69. Compartir o no compartir un mateix alfabet pot tenir una influència identitària no menys previsible. Fixeu-vos, per exemple, en el cas serbocroat, en què a uns parlars considerats estructuralment com a pertanyents a un mateix sistema lingüístic corresponen dos estàndards escrits diferenciats alfabèticament: els serbis —ortodoxos— utilitzen l'alfabet ciríl·lic mentre que els croats —catòlics— escriuen en l'alfabet llatí. Segons les conjuntures històriques hi ha llengües que han estat escrites en alfabetos diferents. Així, Mustafà Kemal, creador de la Turquia actual, va decretar per al turc l'abandonament dels caràcters àrabs i l'adopció dels llatins en el marc del procés d'europetitjació i laïcització de l'estat. Semblantment, els nacionalistes romanesos del s. XIX van canviar l'alfabet ciríl·lic pel llatí guiats pel desig de recuperació dels orígens i de diferenciació dels eslaus i els magiars.

adaptat— sembla el més acceptat per a la representació dels nous estàndards, en especial en estats laics o de creences africanes o asiàtiques.

Decidits els signes gràfics del nou estàndard, la tasca que caldrà desenvolupar serà la fixació de les formes escrites de cada mot. De nou hi podrà haver diversitat d'opinions sobre els principis que es puguin adoptar. Donar prioritat a la forma fònica o a l'etimologia o simplement discrepar de decisions molt concretes —per exemple, històricament en català, la representació de la conjunció en *i* o en *y*— poden donar lloc a desacords intensament viscuts entre les persones preocupades per la codificació. De fet, tampoc aquesta no serà un producte simbòlicament neutre. Si les diferències fonètiques entre els vernacles inclosos en l'àrea territorial en què haurà de ser usada la varietat estandarditzada són importants, les decisions sobre la forma escrita —considerada com l'autèntica i la més legítima i prestigiosa pels parlants— poden repercutir, en especial en els casos en què la unitat identitària de les poblacions sigui feble, en el grau d'acceptació o d'impugnació de l'estàndard. En aquestes situacions, els planificadors no poden fer abstracció del context social en què haurà de ser usat l'estàndard i han de mirar d'adequar de la millor manera les seves decisions a la globalitat dels parlars i a la situació cognitiva dels individus. Igualment pot intervenir en la tria de les convencions ortogràfiques el desig de distinció de les solucions adoptades o d'aproximació respecte de les d'altres llengües veïnes, fet estretament relacionat molt sovint amb significats ideològic-simbòlics importants⁷⁰.

Arribats a una ortografia determinada que prescriurà la forma dels mots caldrà passar a resoldre la morfologia d'aquests mots —la seva flexió, derivació, composició, etc.— i les seves normes de combinació en la formació de les oracions —la sintaxi. El codificador haurà de decidir quina normativa haurà de regir en els diferents tipus d'oracions. Tot i que el criteri bàsic hagi pogut ser el de construir l'estàndard damunt d'una determinada varietat dialectal, no és descartable que en aquest nivell morfosintàctic puguin ser adoptades solucions provinents d'altres parlars, si aquestes presenten clars avantatges respecte de les de la varietat bàsica adoptada, o fins i tot suggerides per formes antigues ara ja no vigents o bé creades *ex-novo*. La gramàtica normativa —potser la part més complexa d'una codificació— fixarà, doncs, les fórmules lingüístiques que seran considerades adequades per a les comunicacions pròpies de l'estàndard, les quals fórmules hauran de ser objecte de la difusió i pràctica corresponents a través, en especial, del sistema escolar i d'obres didàctiques adequades.

Restarà, per completar la codificació, la prescripció del lèxic. Al costat, doncs, dels inventaris lexicogràfics que puguin recollir una gran quantitat de formes procedents dels distints vernacles, l'autoritat lingüística haurà de facilitar el diccionari

70. Vegeu, per exemple, les discrepàncies en aquest pla en el cas gallec, entre una orientació més lusista o més acostada a les solucions del castellà. Igualment, en els intents de crear una normativa «valenciana» pròpia s'emfasitzen les discrepàncies ortogràfiques amb la catalana generalment establerta i acceptada. En el cas del noruec, el problema de l'ortografia més o menys acostada al danès va ser també un factor important dins del conflicte global entre els seus dos estàndards (vg. Haugen, 1966). Finalment, també l'anglès nord-americà històricament ha fet bandera simbòlica de les seves —certament minúscules— discrepàncies ortogràfiques amb el britànic.

normatiu, que establirà els mots de l'estàndard i en fixarà el significat. En aquest nivell la polèmica sobre les decisions que es puguin adoptar poden ser també virulentes i d'amplicat ressò social —a diferència del pla gramatical precedent, amb més complexitat tècnica per al gran públic. Prendre partit a favor o en contra de determinats mots serà un fenomen força habitual, en especial en els casos de processos d'estandardització en curs encara poc consolidats. El diccionari normatiu prendrà per a molts parlants un caràcter d'autoritat absoluta respecte de les formes lingüístiques que puguin ser utilitzades, fins i tot en els usos més col·loquials i informals. De fet, segons una concepció molt estesa i arrelada, es produirà, com assenyala agudament Lluís Payrató, «la metonímia del continent i el contingut: primer la llengua és *al diccionari*, al final la llengua és *el diccionari*» (1993:10).

Habitualment, en els processos històrics tradicionals les codificacions acabaven fonamentalment aquí, després de la redacció del diccionari normatiu. Contemporàniament, la importància que ha pres en les actuals societats la comunicació de massa de caràcter audiovisual —la ràdio i la televisió— ha dut també als codificadors a interessar-se per l'ortografia i per l'establiment, doncs, de certes normes d'elocució. Si la notable diversitat que presentaven els altres nivells de codificació anteriors —l'ortografia, la gramàtica i la lexicologia— en el conjunt dels vernacles als quals l'estàndard ha de servir de varietat interdialectal unificada ja pot fer complexa la tasca dels prescriptors, en el pla fonètic la dificultat no és pas menor⁷¹. Donada la diversitat existent en el pla dels sistemes de sons dels diferents parlars, l'objectiu d'arribar a definir un sol estàndard ortològic practicable per a la totalitat del territori lingüístic d'aplicació pot trobar-se, en especial en els casos contemporanis d'estandardització, amb problemes importants d'implantació i d'acceptació, si més no en un llarg període inicial. Si la diversitat fonètica és considerable, trobar al començament del procés d'estandardització persones que, com a mestres, locutors, etc., puguin adoptar en la pràctica un únic estàndard fonètic allunyat dels seus sistemes vernaculars pot ser realment impossible o molt difícil. La solució en aquests casos és, doncs, o bé no pronunciar-se sobre cap estàndard fonètic —amb la qual cosa es deixa en lliure evolució i decisió de cada emissor o organisme— o bé donar caràcter normatiu a més d'un sistema, tot reduint així a dos o tres grans fórmules practicables la diversitat ortològica vernacular.

9.2.3 L'extensió de la competència i de l'ús

Aquelles codificacions que antigament eren conegudes i practicades per un nombre petitíssim d'individus alfabetitzats, les podem trobar avui utilitzades socialment de forma massiva i habitual, fins i tot havent reemplaçat, en alguns casos, també els antics vernacles en l'oralitat informal. Així, en un país tan emblemàtic com França, s'ha passat de la situació de 1789 en què el 50% de la població no par-

71. Hi ha casos, però, en què es pot donar un consens sobre la pronunciació i, en canvi, sigui molt més difícil aconseguir-lo per a l'ortografia. Aquest sembla ser el cas del gal·lès, en què tot i haver-hi una forma fonètica estàndard generalment acceptada, l'acord sobre l'ortografia no va poder aconseguir-se fins el 1928 (Lewis, 1982:28).

lava absolutament gens el que després hem conegut com «francès» i només un 12%-13% el parlava «correctament» i només en la zona central del país (Hobsbawm, 1991) a la realitat actual caracteritzada per un ús massiu i quasiexclusiu —escrit i oral— del «francès» arreu d'aquest Estat i per avançats processos d'abandonament intergeneracional dels vernacles prèviament existents. Aquest procés ha estat possible fonamentalment per l'acció combinada de dos grans factors: la voluntat del poder polític i l'extraordinària modernització tecnològica i econòmica dels darrers 150 anys.

Els segles XIX i XX —i, en especial, aquest darrer— han vist transformacions sociocomunicatives fonamentals de gran impacte sobre el coneixement i l'ús lingüístics dels individus. L'extraordinari augment de les facilitats de comunicacions tant terrestres com aèries, el creixement de les activitats industrials i comercials, i les successives innovacions tecnològiques basades en les ones radioelèctriques, configuren el marc material on l'Estat participa amb la creació de l'escolarització generalitzada i obligatòria i amb la difusió de les idees nacionals i d'estandardització lingüística. L'eixamplament de les àrees tradicionals comunitàries de comunicació i les exigències lingüístiques de les noves activitats econòmiques afavoriran en molts casos el triomf de les polítiques d'extensió de la varietat estandarditzada que l'Estat durà a terme a través de les seves institucions i dels seus funcionaris.

El poder polític serà, així, el gran impulsor històric de l'extensió de l'ús social generalitzat de la varietat que els gramàtics hauran codificat⁷². Un determinat discurs ideològic, centrat en els conceptes de «nació» i en la identitat col·lectiva representada pel gentilici derivat del nom de l'Estat —«francès», «espanyol», «italià», etc.— intentarà legitimar la difusió —generalment coercitiva— de l'estàndard lingüístic i la proscripció de les altres varietats, i galvanitzar la població al l'entorn d'un sol «patriotisme d'Estat».

L'Estat, amb el seu monopoli de la força física, anirà usant tots els seus instruments legals, jurídics i burocràtics per tal de fer possible el coneixement i l'ús de la nova varietat per part de tota la població⁷³. Els mestres del nou sistema públic d'educació seran els encarregats fonamentals de fer arribar a tots els ciutadans del territori les normes pràctiques que facilitin l'ús del codi estàndard. Per això, en molts casos, seran ells mateixos els primers a haver-se de formar en una normativa que abans ignoraven. Gramàtiques didàctiques, llibres d'exercicis i de lectura, materials de suport, etc., hauran també de ser elaborats per tal de fer possible l'enorme tasca d'extensió del coneixement de la codificació. Paral·lelament, l'estat haurà anat decretant la presència pública de l'estàndard en la retolació i la senyalització, i n'haurà fet, com en la majoria de casos, varietat lingüística única de tots els seus aparells ad-

72. Les institucions polítiques s'ocuparan explícitament de sancionar quina serà la codificació normativa que definirà la varietat estàndard. A Espanya, per exemple, Felip V declara obligatòria en la impremta l'ortografia de la Real Academia Española, oficial el seu diccionari, i la seva gramàtica com a text normatiu i també obligatori (Marcos Martín, 1979:85).

73. El llarg conjunt de lleis i disposicions de tot tipus promulgades per tota mena d'autoritats polítiques tant en el cas francès com en l'espanyol mostren fins a quin punt pot arribar la implicació de l'Estat en l'extensió de l'ús de la varietat declarada «nacional» i oficial (vg. Balibar - Laporte, 1976; Ferrer, 1985; Aracil, 1983:221-263 i Viana, 1995:275-284).

ministratius. Tot el funcionari, per tant, haurà de ser format en el nou codi, i serà prohibit en l'administració l'ús d'altres modalitats lingüístiques, com va ocórrer per exemple amb el llatí o els anomenats «patois» en el cas francès. L'afany de l'Estat d'implantar de manera ràpida i efectiva l'estàndard el pot portar fàcilment fins i tot a la proscripció de l'ús de les altres varietats lingüístiques per part dels ciutadans comuns en les seves relacions amb l'administració, la qual pot tenir la instrucció de no acceptar els documents que no vinguin redactats en la varietat declarada «oficial».

La història dels processos d'estandardització de la comunicació lingüística presenta, en molts casos, no solament mesures de difusió de la varietat codificada sinó polítiques explícites de «destrucció» de les altres varietats diferents, en especial les més usades habitualment entre la població. No solament, doncs, en serà prohibit l'ús en les funcions oficials sinó també en les activitats públiques d'organitzacions privades o d'individus particulars. L'escola vehicularà igualment una ideologia afavoridora de l'estàndard i denigratòria de les altres varietats, que rebran denominacions estigmatitzants explícites —«patois»— o seran valorades negativament tot exigint-ne el seu no-ús —en el cas de varietats estructuralment ja molt diferents— o la seva adaptació a la norma estàndard —en el cas de vernacles més pròxims a aquesta, que arribaran a ser considerats com a formes espúries i incorrectes del propi estàndard.

En els casos d'estandardització lingüística més contemporanis els mitjans de comunicació de massa poden tenir un paper tant o més important que el sistema escolar. Tot i que aquest deté la tasca fonamental de l'alfabetització escrita explícita, l'ecosistema lingüístic de la població s'ha omplert de missatges provinents de l'espai radioelèctric que arriben amb tota facilitat al conjunt de la població, fins i tot la que resideix a molts quilòmetres del lloc de producció i emissió. Paral·lelament, doncs, a l'exposició a les formes lingüístiques tradicionals del grup o comunitat en què viuen els individus, aquests entren en contacte habitual i continuat amb noves i diferents formes lingüístiques provinents no solament dels mestres i dels llibres escolars sinó de la premsa, de la ràdio i de la televisió, amb una alta valoració i atracció simbòlica. Els governs que duen a terme processos contemporanis d'estandardització es preocupen també, per tant, d'aquesta dimensió de la comunicació de massa i promouen l'existència de publicacions periòdiques i d'emissores de ràdio i de televisió que puguin contribuir decisivament a la difusió de l'estàndard tant en l'aspecte escrit com, de manera especial, en l'oral.

En aquest marc, l'extensió de la varietat estàndard serà un procés gradual i asimètric, segons les institucions, les funcions comunicatives i els individus. Donat el desconeixement generalitzat de les normes ortogràfiques, gramaticals i lèxiques de la varietat que es vol difondre, el procés haurà de començar per la formació dels formadors que, al seu torn, aniran estenen la competència entre els altres col·lectius fonamentals. Així, un primer quadre de formadors haurà d'encarregar-se de l'ensenyament de la codificació als individus que, dependents directament del poder polític impulsor, hauran de ser els primers a posar en ús efectiu la planificació del *corpus* lingüístic. D'importància essencial seran els mestres de l'ensenyament primari, encarregats contemporàniament d'alfabetitzar la totalitat de la població i, per tant, d'estendre de forma generalitzada a una nova generació la varietat estàndard. Els funcionaris més dedicats a tasques administratives seran també objecte de for-

mació en la varietat en extensió, ja que aquesta haurà estat consagrada oficialment com a vehicle de comunicació habitual dels aparells burocràtics del poder polític, tant entre ells com amb els ciutadans.

L'estàndard lingüístic s'anirà difonent, doncs, entre la pràctica totalitat de la població escolaritzada, la qual n'adquirirà el domini en les quatre grans habilitats: la comprensió i l'expressió escrites —que seran molt sovint considerades com les fonamentals— i la comprensió i l'expressió oral. Així com en el primer cas —el pla de l'escrit— l'estàndard podrà ser vehiculat com una varietat molt unificada, la normativa de la qual serà aplicada de manera quasiuniforme en les funcions corresponents per part d'individus procedents d'àrees dialectals diverses, no ocórrerà el mateix en el pla de l'oralitat, en què les constriccions articulatòries dels parlars prèviament adquirits pels individus poden influir notablement la varietat estàndard oral que aquests emetran. Tot i, doncs, els esforços per part dels mestres de corregir les possibles diferències fonètiques dels seus alumnes respecte de la pronunciació considerada com a més apropiada per a l'estàndard, aquests poden persistir-hi —a causa de les dificultats articulatòries amb què es puguin trobar— i donar lloc, així, a una forma d'estàndard —planejada o no— amb característiques fonètiques pròpies, que pot habitualment arribar a ser vista com a normal i usual en aquella part del territori.

Pel que fa als adults, l'estàndard podrà anar estenen-se entre els individus que, per la seves obligacions laborals, més es trobin en la necessitat d'elaborar missatges públics, que hauran de ser construïts, per decisió política, segons les normes de la codificació decretada com a oficial. Periodistes, escriptors, redactors de textos escrits, locutors, impressors, etc., hauran també de formar-se en la normativa corresponent per tal de poder produir adequadament els seus textos. Igualment, el personal administratiu de les empreses haurà també d'anar adquirint el coneixement de les normes a fi de poder redactar-hi, si més no, la documentació relacionada amb els organismes oficials i la que hagi de tenir efectes jurídics. Durant un bon temps, l'etapa de formació, doncs, serà vigent i, amb tota probabilitat, haurà d'existir també un grup de correctors i assessors lingüístics especialitzats, a fi d'ajudar en l'adequació dels textos produïts a les normes de la codificació vigent⁷⁴. Molt probablement, la resta d'adults la feina dels quals no els exigeixi una alfabetització activa i completa, aniran passant per un procés de desenvolupament de comprensió de l'estàndard oral —a mesura que les comunicacions públiques en què aquest s'usi els vagin arribant—, però tindran més dificultats en l'adquisició dels complexos coneixements de l'escrit. En el cas de grups que haguessin estat ja alfabetitzats prèviament en altres estàndards, la velocitat d'adquisició dependrà de les seves motivacions i necessitats i del grau de diferència estructural i normativa entre un codi i

74. Aquest fet d'haver de disposar arreu de personal especial lingüísticament capacitat en les primeres fases d'extensió de l'ús social d'una determinada varietat estàndard és ja registrat per F. Brunot en la seva *Histoire de la Langue Française*: «Les necessitats de les (...) administracions obligaven a tenir a totes les ciutats i pobles un important nombre de funcionaris, que havien de poder utilitzar el francès si més no en les escriptures (...) Era una espècie de guarnició de llengua francesa, en molts llocs reduïda a un estat major més o menys gran, però la presència del qual tenia les seves conseqüències» (Balibar & Laporte, 1976:34).

l'altre. En general, però, l'extensió masiva de les quatre competències —entendre i parlar i llegir i escriure— en la varietat estàndard no s'aconseguirà fins que les noves generacions ja escolaritzades des del principi en el codi que s'intenta difondre no arribin al món laboral i hi vagin substituint els individus que el desconeixien⁷⁵.

Pel que fa a les funcions comunicatives, l'estàndard serà la varietat generalment usada en les comunicacions *institucionalitzades*⁷⁶ —les escrites i orals de caràcter públic i formal, sovint impersonals o anònimes de les institucions oficials i no oficials— des d'on, amb el temps, podrà passar —o no— a les comunicacions *individualitzades* —les orals col·loquials i informals de caràcter més aviat privat, servides habitualment pels vernacles tradicionals. El model estàndard guiarà, doncs, el comportament lingüístic en tot el pla de la producció escrita formal, habitualment tant de procedència oficial —lleis, documents, correspondència administrativa, retolació, etc.— com no oficial —diaris i revistes, llibres, opuscles informatius, publicitat, etiquetatge, etc.— i en el de la producció oral formal —mitjans de comunicació, discursos prèviament escrits o de caràcter parlamentari o cerimonial, activitat lingüística de mestres, professors i funcionaris en tant que són membres d'organismes públics, emplets d'atenció al públic d'empreses i d'organitzacions importants, etc.

L'extensió de l'ús de l'estàndard en les comunicacions institucionalitzades tendirà també a ser asimètric i gradual. Dins, per exemple, de les comunicacions produïdes per l'estructura administrativa oficial, podran adaptar-s'hi més fàcilment les de caràcter «fixat» —com ara impresos, rètols, etc. que podran ser revisats pels correctors corresponents— que no pas les de text més personalitzat i variable, les quals demanaran una competència prèvia per part dels funcionaris corresponents i, lògicament, necessitaran més temps per poder arribar a ser realitzades. Amb la incorporació de les noves generacions alfabetitzades al mercat de treball, les organitzacions podran anar adoptant de forma general la varietat estàndard per a la totalitat de les seves comunicacions formals i consolidar, així, la regulació centralitzada del comportament lingüístic públic.

9.2.4 L'elaboració funcional

Els darrers 150 anys no s'han caracteritzat pas per l'estaticitat de les societats i per la quietud de la tecnologia i de les idees. El conjunt de coses per anomenar lingüísticament i les possibilitats de creació de conceptes i d'adquisició de coneixements han augmentat de forma exponencial i massiva per a gran part de la humanitat. Allò que era pensat en un determinat punt del planeta i en una determinada llengua i que abans podia trigar dècades a difondre's per altres llocs i entre gent de llengües diferents, avui és conegut fàcilment i ràpidament a escala planetària. Les

75. De fet, és una fal·làcia, en molts casos, la creença de l'extensió de l'estàndard escrit a la totalitat de la població escolar. Donades les diferències socioeconòmiques i d'altre tipus existents en la població, els efectes del sistema escolar no hi són pas homogenis. A part l'anomenat «fracàs escolar», en general, la preocupació per la qualitat de l'estàndard escrit adquirit va augmentant des de fa uns quants anys entre les autoritats acadèmiques i els analistes (vg. Maurais, 1985).

76. Vg. Corbeil (1980).

diferents societats humanes s'han de referir avui a una enorme quantitat de fènomenos nous i, molt sovint, de procedència exterior, i han de crear constantment formes lingüístiques noves capaces de designar les innovacions tecnològiques i ideològiques. El desig de moltes de les comunitats lingüístiques del món de poder viure la contemporaneïtat en els seus propis codis i de no haver-se de subjectar sempre als de les comunitats que històricament han estat dominants —i que han pogut, així, anar elaborant al llarg del temps unes determinades formes i maneres lingüístiques d'expressar la realitat— implica una importantíssima tasca d'imaginació terminològica i estilística que ho faci possible⁷⁷. Si societats dominants amb llengües tan esteses i consolidades com l'anglès, el castellà o el francès viuen, per efecte del gran ritme d'innovació tècnica i conceptual, un procés constant de producció de nous termes i denominacions, les societats que els últims anys han emprès processos propis d'estandardització lingüística han de fer encara més un notabilíssim esforç de creació terminològica i funcional. Aquests grups humans han de decidir no solament com anomenaran des de la seva tradició lingüística tot allò nou que va formant part de la realitat actual, sinó que han d'elaborar, per exemple, tot el llenguatge i l'estil lligats a l'àmbit politicoadministratiu d'una societat moderna —com serà una instància, una resolució, un decret, una sentència, etc.—, als mitjans de comunicació —els noticiaris, les retransmissions esportives, els anuncis publicitaris, el llenguatge periodístic, etc.—, als àmbits científics i tecnològics, etc.

Aquests diferents usos comunicatius necessitaran formes específiques d'expressió lingüística que, en molts casos, poden no haver estat previstes pels codificadors, centrats fins aleshores en la fixació dels elements estructurals bàsics. El subprocés d'*elaboració*, doncs, consistirà en aquest eixamplament de formes i d'estils especialitzats, al servei de les distintes activitats comunicatives d'una societat complexa com la contemporània⁷⁸. Diccionaris terminològics, principis de llenguatge científic, lèxics específics, normes estilístiques segons els diversos gèneres i registres, etc., caracteritzaran aquesta fase, sovint mai no acabada —en un context sociotecnològic com l'actual— i amb molta més participació dels usuaris que no pas en les etapes precedents.

Tota aquesta tasca d'elaboració funcional de formes i llenguatges d'especialitat dins de l'estàndard supera molt sovint, doncs, el marc estricte de les acadèmies o les autoritats lingüístiques encarregades de la regulació formal i són dutes a terme ben freqüentment pels propis usuaris. Aquests, de vegades sense criteris prou rigorosos, poden posar en ús formes i estructures determinades que no seran sempre vistes com a acceptables pels prescriptivistes. Aquests darrers, des de les institucions corresponents, poden intentar de canviar les formes i estructures que consideren inadequades, però poden fracassar en l'intent en segons quins casos, si l'ús d'aquestes és ja molt estès i habitual i la població refusa a la pràctica les modificacions proposades. En els casos d'estandarditzacions contemporànies, en què la velocitat global

77. Com molt encertadament ja va assenyalar Aracil «l'ús expansiu d'un idioma produirà (...) en principi, un desenvolupament de la seva estructura —i inversament: l'ús restrictiu produirà una mena de relegament, empobriment o atròfia» (1983:91).

78. És interessant de veure, com assenyala Haugen (1983), que mentre la *codificació* cerca l'estabilitat del codi, l'*elaboració* demana, en canvi, la seva flexibilitat.

del procés és considerablement superior al registrat per les llengües històricament dominants, el paper dels actuals usuaris especialitzats de l'estàndard —escriptors, científics, periodistes, professors, locutors, tècnics, responsables administratius, etc.— serà cabdal en els moments inicials, ja que hauran de procedir molt freqüentment a una creació estilística i terminològica *ex-novo* en no haver-hi tradició prèvia d'ús de l'estàndard en difusió en els temes i àmbits corresponents⁷⁹. L'estàndard, doncs, s'haurà d'anar dotant de registres lingüístics diferenciats usats en les múltiples activitats comunicatives dels diversos àmbits de l'acció humana, que ampliarien de manera considerable la diversitat funcional de la varietat referencial en procés de formació.

9.2.5 *L'acceptació i l'avaluació*

No tots els processos d'estandardització de les formes i dels comportaments lingüístics es desenvolupen com els seus impulsors voldrien. Des de casos en què el procés pot considerar-se plenament roeixit fins a situacions que esdeven complexes i socialment conflictives, el ventall d'evolucions és prou considerable. El refús pot centrar-se des de la varietat en difusió considerada en bloc fins, per exemple, a elements lèxics o ortogràfics molt precisos i concrets. Un govern pot perfectament trobar dificultats importants per fer adoptar una nova varietat com a pública —si hi ha divisió de la població respecte d'aquest afer⁸⁰— i una institució normativa pot també veure, per exemple, com les seves instruccions sobre determinades peces lèxiques són desoïdes de forma majoritària per la població. Entendre cada un d'aquests casos de «desobediència lingüística» pot ser realment complex i poden diferenciar-se radicalment l'un de l'altre. Aquesta consciència de les dificultats que poden registrar-se en l'adopció efectiva de les formes lingüístiques decretades normativament és el que fa que altres teòrics de la planificació lingüística incloguin com a aspecte també important del procés l'evolució de les representacions i dels comportaments dels usuaris potencials respecte de la varietat en curs d'extensió. L'acceptació o rebuig de la varietat planificada implica periòdicament la fase d'*avaluació* en els processos d'extensió de l'estàndard en curs, precisament per tal de comprovar els efectes de les actuacions empreses i de revisar-les o confirmar-les⁸¹.

79. Per a una ampliació teòrica d'aquest tema, el lector pot consultar Lamuela (1987) i Marí (1992). Un exemple il·lustrador dels recursos que cal posar en marxa per a la creació terminològica especialitzada, en aquest cas pel que fa al llenguatge científic, pot ser Riera (1992).

80. El cas noruec és dels més il·lustratius en aquest aspecte (vg. Haugen, 1966).

81. Per a una visió de conjunt de la complexitat dels processos d'intervenció lingüística planificada, vg. Bastardas (1995c).